(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित न्यायनिर्णयाचे मराठी भाषांतर.)

श्री. बलवंतराय चिमणलाल त्रिवेदी

वि.

एम. एन. नागराष्ण आणि इतर.

(बी. पी. सिन्हा , मुख्य न्यायमूर्ती ., जे . एल. कपूर,)

(न्यायमूर्ती पी. बी. गजेंद्रगडकर, न्यायमूर्ती के. सुब्बा राव आणि न्यायमूर्ती के. एन. वांचू.)

सर्वोच्च न्यायालय - विशेष अनुमतीद्वारे अपील - कनिष्ट न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्राचा प्रश्न - जेथे न्याय दिला गेला तेथे न्यायालय निर्णय देण्यास बांधील नाही - पुनर्विलोकन - भारतीय राज्यघटना , अनुच्छेद १३६.

वेतन प्रदान प्राधिकरणाने दिलेल्या आदेशाविरुद्ध भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद २२६ अंतर्गत दाखल केलेल्या रिट याचिकेमध्ये उच्च न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयाविरुद्ध विशेष अनुमतीद्वारे दाखल केलेल्या अपिलच्या सुनावणीच्या वेळी, न्यायालयाने विचार केला की, संबंधित प्राधिकरणाच्या अधिकारक्षेत्राशी संबंधित म्हणण्यात तथ्य होते परंतु तो प्रश्न विचारात घेतला नाही या मतावर की तेथे न्याय दिला गेला होता आणि त्यामुळे न्यायालय अनुच्छेद १३६ अंतर्गत असलेल्या त्याच्या अधिकारांमध्ये हस्तक्षेप करणार नाही आणि म्हणून अपीलकर्त्याने न्यायनिर्णयाच्या पुनर्विलोकनासाठी अर्ज केला : -

निर्णय दिला की, राज्यघटनेच्या अनुच्छेद १३६ अंतर्गत सर्वोच्च न्यायालयाचे अधिकार विस्तृत आहेत, त्याचे अधिकार स्वेच्छाधीन आहेत आणि जरी विशेष अनुमती मंजूर करण्यात असली तरी, कनिष्ठ न्यायाधिकरण किंवा न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्राच्या प्रश्नावर निर्णय घेण्यास न्यायालय बांधील नाही, जेथे कनिष्ठ न्यायाधिकरण किंवा न्यायालयाने दिलेला निर्णय उच्च न्यायाधिकरणाकडे नेण्यात आला होता, जे निःसंशयपणे कार्यक्षेत्र होते आणि ज्याच्या निर्णयाविरुद्ध, विशेष अनुमती मंजूर करण्यात आली होती, जर प्रकरणातील वस्तूस्थिती आणि परिस्थितीनुसार त्या अनुच्छेदाखाली अपील हाताळताना, न्यायालय या निष्कर्षाप्रत आले की न्याय दिला गेला होता.

ए. एम. एलिसन वि. बी. एल. सेन, (१९५७) एस. सी. आर ३५९, या प्रकरणावर भिस्त ठेवली.

दिवाणी अपिलीय अधिकारक्षेत्र : पुनर्विलोकन याचिका क्र. ३७/ १९५९.

या न्यायालयाने दिवाणी अपील क्र. ३८/१९५८ मध्ये दिलेला न्यायनिर्णय आणि आदेश, दिनांक २९ ऑक्टोबर, १९५९ च्या पुनर्विलोकनासाठी याचिका.

सी. के. दफ्तरी, सॉलिसिटर जनरल ऑफ इंडिया, बी. सेन, जे. बी. मेहता आणि जे. बी. दादाचंजी, याचिकाकर्त्यासाठी .

एन. सी. चॅटर्जी आणि एस. एस. शुक्ला, उत्तरवादींसाठी.

जे. बी. मेहता आणि जे. बी. दादाचंजी, हस्तक्षेपकर्ते क्र. १ ते १३ साठी.

जे. बी. दादाचंजी, हस्तक्षेपकर्ते क्र. १४ ते १९ साठी

३ ऑगस्ट १९६०. न्यायालयाचा न्यायनिर्णय न्यायमूर्ती वांचू यांनी दिला :-

या न्यायालयाने दिलेल्या न्यायनिर्णयाच्या पुनर्विलोकनासाठी हा अर्ज आहे, ज्यामध्ये आम्ही तिघे २९ ऑक्टोबर, १९५९ रोजी पक्षकार होतो. ज्या कारणावर पुनर्विलोकनाची मागणी केली आहे ते असे आहे की अभिलेख पाहताक्षणीच त्यात स्पष्ट चुका / त्रुटी दिसून येतात आणि म्हणून प्रश्नातील न्यायनिर्णयाचे पुनर्विलोकन करण्यात यावे. याचिकाकर्त्याने पुढे असे म्हणणे मांडले की, पुनर्विलोकनाधीन न्यायनिर्णयाने, राज्यघटनेच्या अनुच्छेद २२६ अंतर्गत उच्च न्यायालयाद्वारे लेखी हुकूम जारी करण्याचे प्रकरण हाताळले होते आणि यात एक प्रश्न समाविष्ट होता जो केवळ पाच न्यायाधीशांच्या खंडपीठानेच हाताळला असता आणि म्हणूनच पुनर्विलोकन अर्ज पाच न्यायाधीशांच्या खंडपीठासमोर ठेवण्यात आलेला आहे. शेवटी असे म्हणणे मांडले की, या न्यायालयाने अधिकारक्षेत्राचा प्रश्न विचारात घ्यायला हवा होता कारण इतर विविध पक्षांनी या प्रकरणातील निर्णय त्यांना लागू होण्यास सहमती दर्शविली होती आणि त्यामुळे बहुविध कार्यवाही वाचली असती.

याचिकेच्या समर्थनार्थ आग्रह धरण्यात आलेले मुद्दे हाताळण्यापूर्वी, आम्ही हे सांगू इच्छितो की, पुनर्विलोकनाधीन न्यायनिर्णयात नेमके काय ठरविण्यात आले. अपील ज्यात पुनर्विलोकनाधीन न्यायनिर्णय देण्यात आला होता ते, वेतन प्रदान प्राधिकरणाने दिलेल्या आदेशाच्या विरुद्ध, अनुच्छेद २२६ अंतर्गत दाखल केलेल्या रिट याचिकेमध्ये मुंबई उच्च न्यायालयाने दिलेल्या निकालासंबंधी , राज्यघटनेच्या अनुच्छेद १३६ अंतर्गत मंजूर केलेल्या विशेष अनुमतीद्वारे, न्यायालयासमोर आले होते. वेतन प्रदान प्राधिकरणाच्या अधिकारक्षेत्राचा प्रश्न या न्यायालयासमोर उपस्थित

करण्यात आला होता आणि या संबंधात ए. वि. डिकॉस्टा वि. बी. सी. पटेल आणि अन्य [1] या प्रकरणातील निर्णयावर भिस्त ठेवण्यात आली होती. पुनर्विलोकनाधीन न्यायनिर्णयामध्ये असे भाष्य करण्यात आले होते की, वेतन प्रदान प्राधिकरणाच्या अधिकारक्षेत्राशी संबंधित म्हणण्यामध्ये काही तथ्य असल्याचे दिसून आले. परंतु न्यायालयाने यापुढे जाऊन त्या प्रश्नावर निर्णय दिला नाही या मतावर की तेथे न्याय दिला गेला होता त्यामुळे हे न्यायालय, राज्यघटनेच्या अनुच्छेद १३६ अंतर्गत असलेल्या त्याच्या अधिकारांत हस्तक्षेप करणार नाही, विशेषतः कारण हे प्रकरण थेट प्राधिकरणाकडून नव्हे तर मुंबई उच्च न्यायालयाच्या निर्णयावरून समोर आले होते . त्या संबंधात ए. एम. एलिसन वि. बी. एल. सेन [2] या प्रकरणाचा संदर्भ देण्यात आला होता, ज्यात तत्सम परिस्थितीत या न्यायालयाने अधिकारक्षेत्राच्या प्रश्नावर निर्णय देण्यास नकार दिला होता कारण न्याय दिला गेला होता याचे समाधान होते. म्हणूनच पुनर्विलोकनाधीन न्यायनिर्णयाने असे ठरविले की जेथे या न्यायालयाचे असे मत आहे की न्याय दिला गेला होता तेथे न्यायालय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद १३६ अंतर्गत असलेल्या त्याच्या अधिकारांमध्ये हस्तक्षेप करण्यास बांधील नाही. एलिसन प्रकरण **२** चा संदर्भ फक्त हे दर्शविण्यासाठी करण्यात आला होता की जवळजवळ सारख्याच परिस्थितीत (एलिसन चे प्रकरण, या न्यायालयात अनुच्छेद १३३ (१) (सी) अंतर्गत प्रदान केलेल्या प्रमाणपत्रावर, या न्यायालयासमोर आले होते, त्या व्यतिरिक्त) या न्यायालयाने अधिकारक्षेत्राच्या प्रश्नावर निर्णय देण्यास नकार दिला होता कारण न्याय

[1] (१९५५) १ एस. सी. आर. १३५३.

[2] (१९५७) एस. सी . आर. ३५९.

दिला गेला होता. पुनर्विलोकनाधीन न्यायनिर्णयाने, राज्यघटनेच्या अनुच्छेद २२६ अंतर्गत असलेले उच्च न्यायालयाचे अधिकार हाताळले नाहीत आणि एच. वि. कामथ वि. सय्यद अहमद इसहाक आणि इतर [3] या प्रकरणामध्ये या न्यायालयाच्या मागील निकालाशी विरोधाभास असलेले काहीही कुठेही नमूद केलेले नाही. अशा प्रकारे पुनर्विलोकनाधीन न्यायनिर्णयाने विचार केलेला संकुचित मुद्दा असा होता की राज्यघटनेच्या अनुच्छेद १३६ अंतर्गत अपील हाताळताना, हे न्यायालय या निष्कर्षाप्रत येते की न्याय केला गेला आहे त्यामुळे ते विचार करण्यास आणि हस्तक्षेप करण्यास बांधील नाही तेव्हाही जेव्हा मूळ न्यायालय किंवा न्यायाधिकरणाच्या अधिकारक्षेत्राचा प्रश्न अश्या खटल्यात उद्भवला जेथे प्रकरण उच्च न्यायाधिकरणाने विचारात घेतलेले होते, जे निःसंशयपणे अधिकारक्षेत्र होते आणि या न्यायालयासमोर दाखल केलेले अपील हे उच्च न्यायाधिकरणाच्या निकालासंबंधी होते.

हा पुनर्विलोकनाधीन न्यायनिर्णयातील या न्यायालयाचा निर्णय असल्याने, याचिकेत आग्रहीत करण्यात आलेल्या कारणांवर त्या न्यायनिर्णयाचे पुनर्विलोकन करण्याचे काही कारण आहे का ते पाहू. पुनर्विलोकनाच्या समर्थनार्थ मुख्य कारण विचारात घेण्याआधी, आम्ही हे निरीक्षण करू इच्छितो की, इतर पक्षांनी पुनर्विलोकनाधीन न्यायनिर्णयातील निर्णय त्यांना लागू होण्यास सहमती दर्शवली होती हे तथ्य पुनर्विलोकनासाठी कोणतेही कारण असू शकत नाही. तर मग अशा चुका आणि / किंवा त्रुटी अभिलेख पाहताक्षणीच उघड दिसून येतात का ज्या पुनर्विलोकनाचे

[3] (१९५५) १ एस. सी. आर. ११०४.

समर्थन करतील ? असे म्हटले आहे की या प्रकरणात न्याय दिला गेला की नाही हे हाताळताना, या न्यायालयाने बॉम्बे औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ मधील काही तरतुदींचा विचार करणे वगळले. हे बरोबर आहे असे गृहीत धरून, प्रश्न अजूनही असा आहे की त्या तरतुदींचा विचार केल्यानंतरदेखील या न्यायालयाचा निर्णय, न्याय दिला गेला नाही या प्रश्नावर वेगळा असता का ? पुनर्विलोकनाधीन न्यायनिर्णयात दिलेल्या कारणांचा अधिक विचार करता, असे गृहीत धरून की तेथे न्याय दिला गेला होता, आम्हाला वाटते की जरी संदर्भित तरतुदींचा विचार केला गेला असता तरी या मुद्द्यावर निर्णय तोच राहिला असता. या परिस्थितीत आमचे असे मत आहे की जरी असे गृहीत धरले की बॉम्बे औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ मधील काही तरतुदी संबंधित होत्या आणि त्यांचा विचार केला गेला नव्हता तरीही तेथे न्यायनिर्णयाचे पुनर्विलोकन करण्यासाठी कोणतेही कारण नाही.

तथापि, याचिकाकर्त्याचा मुख्य मुद्दा असा आहे की हे न्यायालय अधिकार क्षेत्राच्या प्रश्नावर विचार करण्यास बांधील होते आणि न्याय दिला गेला की नाही हा प्रश्न अधिकारक्षेत्राच्या प्रश्नाशी बांधील होता आणि त्या प्रश्नावर निर्णय घेणे आवश्यक होते या निष्कर्षाप्रत येण्यास की न्याय दिला गेला होता. आमच्या मते हे म्हणणे देखील नाकारले गेले पाहिजे, विशेषतः संकुचित मुद्द्याच्या संदर्भात जो आम्ही आधीच दर्शविलेला होता, पुनर्विलोकनाधीन न्यायनिर्णयात ठरविण्यात आला होता. याशिवाय हे कायद्याला अज्ञात नाही की मूळ न्यायालयांच्या किंवा न्यायाधीकरणांच्या अधिकारक्षेत्राबद्दल काही शंका असली तरीही मूळ न्यायालय आणि न्यायाधीकरणांच्या

निर्णयांना परवानगी दिली जाऊ शकते. महसूल कायद्यांमध्ये अशा तरतुदी आहेत जेथे दिवाणी न्यायालय किंवा महसूल न्यायालय यास अधिकारक्षेत्र आहे की नाही याविषयी शंका असलेल्या प्रकरणात, मूळ न्यायालयाचा निर्णय, जर न्याय दिला गेला असेल तर, काही विशिष्ट परिस्थितीत टिकून राहू दिला जातो : (पहा, उदाहरणार्थ यू. पी. भाडेकरू अधिनियम,१९३९ चे कलम २९० आणि २९१.) म्हणून जेव्हा पुनर्विलोकनाधीन न्यायनिर्णयाने अधिकारक्षेत्राचा प्रश्न या कारणास्तव उघड ठेवला की न्याय दिला गेला होता आणि परिणामी या न्यायालयाने अनुच्छेद १३६ अंतर्गत असलेल्या त्याच्या अधिकारक्षेत्राचा वापर करण्यास निकाल दिला, तेव्हा असे म्हटले जाऊ शकत नाही की काहीतरी केले गेले होते जे कायद्याला अज्ञात होते. हे लक्षात ठेवणे आवश्यक आहे की अनुच्छेद १३६ अंतर्गत आमचे अधिकार विस्तृत आहे, त्याचा वापर स्वेच्छाधीन आहे : आणि जर ते मान्य केले गेले, जसे की युक्तीवादाच्या वेळी की या न्यायालयाने अपीलकर्त्याचा विशेष अनुमतीसाठीचा अर्ज सरसकटपणे या कारणास्तव फेटाळला की अपीलात दिलेल्या आदेशाने भरीव न्याय दिला होता तर, त्या युक्तिवादाचे कौतुक करणे कठीण आहे की अनुमती मंजूर केली गेली असल्याने या न्यायालयाने नेहमी आणि प्रत्येक बाबतीत गुणवत्तेचा सामना करणे आवश्यक आहे जरी ते समाधानी असले की न्यायाची समाप्ती, दिलेल्या प्रकरणात त्याच्या हस्तक्षेपाचे समर्थन करत नाही. या परिस्थितीमध्ये आमचे मत असे आहे की या प्रकरणातील वस्तुस्थिती आणि परिस्थितीवर, हे न्यायालय, अधिकारक्षेत्राचे प्रश्नावर निर्णय देण्यास बांधील नव्हते जेव्हा ते राज्यघटनेच्या अनुच्छेद १३६ अंतर्गत अपील हाताळताना या निष्कर्षाप्रत

आले की न्याय दिला गेला होता. त्यामुळे पुनर्विलोकन अर्ज अयशस्वी झाला आणि याद्वारे खर्चासह फेटाळण्यात आला आहे .

पुनर्विलोकन अर्ज फेटाळण्यात आला आहे .

XXXXX

<u>अस्वीकरण</u>

या न्यायनिर्णयाचा मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/तिच्या मातृभाषेत त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही. तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैद्य मानला जाईल.

XXXX